

EDUKACIJA U OBLASTI MEDIJSKE I INFORMACIJSKE PISMENOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

Aktuelni problemi i preporuke

Vuk Vučetić

Sarajevo, 2020.

Mediji za građane – građani za medije je projekat sedam organizacija za razvoj medija na Zapadnom Balkanu (**Fondacija „Mediacentar“, Albanski medijski institut, Makedonski institut za medije, Institut za medije Crne Gore, Novosadska novinarska škola, Mirovni institut, SEENPM**), koji je usmjeren ka izgradnji kapaciteta organizacija civilnog društva za unapređenje medijske i informacijske pismenosti (MIP).

„Mediji za građane – građani za medije“

www.seenpm.org

<https://www.facebook.com/seenpm.org/>

@SEENPM_org

www.cimusee.org

<https://www.facebook.com/CIMUSEE/>

@CIMU_SEE

Za sve informacije o projektu, možete nas kontaktirati na **admin@seenpm.org** i **kontakt@media.ba**

Ovaj dokument je produciran uz finansijsku pomoć Evropske unije. Sadržaj izvještaja je isključivo odgovornost partnera projekta "Mediji za građane-građane za medije" i autora i ni pod kakvim okolnostima ne odražava stav Evropske unije.

REZIME I PREPORUKE

→ NEDOVOLJNA INSTITUCIONALNA PROMOCIJA, SLAB RAZVOJ I IMPLEMENTACIJA MEDIJSKE PISMENOSTI U OBRAZOVNIM KURIKULUMIMA NA PROAKTIVAN I KVALITETAN NAČIN

- Još uvijek postoji deklarativna podrška, ali bez jasne strategije razvoja medijske pismenosti, kao i bez jasno prepoznatih institucija koje bi bile koordinatori svih važnih strateških aktivnosti.

- **PREPORUKE:**

- Ministarstva obrazovanja kao i drugi važni politički donosioci odluka trebali bi, sa drugim akterima iz oblasti medijske i informacijske pismenosti (nevladine organizacije, stručnjaci, bibliotekari, javni mediji, akademska zajednica), raditi na kreiranju strategije razvoja medijske i informacijske pismenosti, koja bi, između ostalog, podrazumijevala i značajnije uvođenje medijske pismenosti u formalno obrazovanje, bilo kao zaseban predmet ili kao dio postojećih predmeta.
- Ministarstva mogu raditi na stvaranju potrebnih preduslova za uvođenje medijske pismenosti u formalno obrazovanje u osnovnim i srednjim školama. Potrebni preduslovi se mogu podijeliti u nekoliko segmenata.
 - Prvi je edukacija postojećeg nastavnog kadra. Edukacija kadra je neophodan preduslov da bi se uopće moglo razmišljati o značajnijoj zastupljenosti medijske pismenosti u formalnom obrazovanju. Važno je da ministarstva koordinišu između javnih fakulteta na kojima se izvodi nastava iz predmeta Medijska pismenost i srednjih i osnovnih škola, gdje bi, se uz pomoć postojećeg nastavnog kadra s fakulteta, mogle

organizovati radionice i seminari za nastavnike i profesore u osnovnim i srednjim školama kako bi unaprijedili svoja znanja iz ove oblasti. Također, važno je da ministarstva utiču i na fakultete kako bi Medijska pismenost postala dio studijskih programa pedagogije, razredne nastave, psihologije i sl. s obzirom na to da će kadar koji završi te studijske programe predstavljati nosioce obrazovanja u osnovnim i srednjim školama. Ukoliko kod studenata na tim studijskim programima bude postojalo neophodno predznanje o medijskoj pismenosti, logično je da će ta znanja lakše koristiti jednom kada se zaposle u osnovnim i srednjim školama.

- Drugi važan preduslov je opremanje učionica sa savremenim tehnologijama i kreiranje više pametnih učionica. Već postoje neki projekti koji se tiču opremanja osnovnih i srednjih škola, kao što je projekt “Dositej” u Republici Srpskoj, a te je projekte pokrenulo Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske 2012. godine. Njim su obuhvaćene sve osnovne škole širom Republike Srpske (Alternativna televizija, 2019). Također, projekt “Škola budućnosti” su 2014. godine pokrenuli Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo i Microsoft BiH, a u njemu učestvuje osam osnovnih škola iz Kantona Sarajevo (Klix.ba, 2014). Iako već postoje određeni pomaci, čini se da je potrebno učiniti dodatne napore kako bi se osigurali neophodni uslovi za odvijanje kvalitetne interaktivne nastave korištenjem digitalne tehnologije – ove su tehnologije neizostavan dio medijalizovane svakodnevnice.
- Treći preduslov je osiguranje literature. Literatura je svakako nešto što predstavlja jedan od problema u kontekstu bavljenja medijskom pismenošću. Postoji veliki broj udžbenika na engleskom jeziku, zbog čega bi ministarstva trebala uložiti sredstva u otkup autorskih prava i prevođenje postojećih korisnih publikacija (inicijalna lista je dostupna u tekstu) kako bi se mogli koristiti u nastavi. Sa druge strane, postoje različiti priručnici, materijali i publikacije koje su dostupne na jezicima razumljivim u BiH. Najznačajniji je svakako UNESCO-ov priručnik (Grizl, Vilson, 2015) za nastavnike, koji na sveobuhvatan način prilazi temi medijske pismenosti i nudi konkretne smjernice za rad nastavnika sa učenicima u oblasti medijske i informacijske pismenosti. Za početak je moguće koristiti ovaj udžbenik, iako bi se trebalo raditi (svi zajedno: stručnjaci, akademska zajednica, ministarstva obrazovanja, nevladine organizacije)¹ na kreiranju literature i didaktičkih

¹U BiH od 2019. godine funkcioniše Savjetodavna grupa institucija, organizacija i pojedinaca aktivnih u oblasti medijske i informacione pismenosti u BiH. Ova mreža stručnjaka iz različitih oblasti koje su povezane sa medijskom i informacionom pismenošću za početak bi mogla biti korisna kako bi se započeo proces kreiranja jednog udžbenika prilagođenog bosanskohercegovačkom kontekstu (Mediacentar, 2019).

materijala koji bi u potpunosti bili prilagođeni lokalnom kontekstu.

- Škole, uz pomoć ministarstava obrazovanja, trebaju ostvariti saradnju sa značajnim institucijama iz različitih oblasti kulture, ljudskih prava i medija (AlJazeera Balkans, Pravo Ljudski, Sarajevo Film Festival) koje posjeduju filmove, dokumentarne emisije i slične sadržaje koji mogu biti korisni u nastavi.

→ **NEDOVOLJNA ZASTUPLJENOST KVALITETNIH NASTAVNIH JEDINICA KOJE SE TIČU MEDIJSKE PISMENOSTI UNUTAR POSTOJEĆIH PREDMETA KAO ŠTO JE MATERNJI JEZIK**

- Teme koje se tiču medijske kulture u postojećim programima u osnovnim školama u BiH postoje "u tragovima" u okviru predmeta maternjeg jezika i Demokratije i ljudskih prava. Problem je što su ove teme zastarjele i ne prate savremene trendove u oblasti medija i medijskih tehnologija.

- **PREPORUKE:**

- Ministarstva obrazovanja bi trebala, uz pomoć domaćih nezavisnih stručnjaka iz oblasti medijske i informacijske pismenosti, izvršiti detaljnu analizu postojećih kurikuluma u osnovnim i srednjim školama, a u okviru onih predmeta gdje je to moguće uvrstiti nastavne jedinice koje se tiču tema medijskog odgoja.
- Škole, uz podršku ministarstava obrazovanja, trebaju uspostaviti formalnu saradnju sa organizacijama civilnog društva, fakultetima i drugim prepoznatim akterima u oblasti medijske i informacijske pismenosti kako bi se u toku školske godine strateški planiralo organizovanje seminara ili radionica prilagođenih učenicima u osnovnim školama. Na neki način treba organizovati da se učešće na radionicama vrednuje kako bi se učenici dodatno motivisali za učešće u njihovom radu. Pozitivan primjer za to je hrvatski portal "djecamedija.org", koji pruža korisne sadržaje za nastavnike, ali i učenike

→ **NEDOSTATAK KOMPETENCIJA I RAZUMIJEVANJE ZNAČAJA I ULOGE MEDIJSKE I INFORMACIJSKE PISMENOSTI U SAVREMENOM DRUŠTVU**

- Sva aktivnost u promociji medijske pismenosti u osnovnim školama zasniva se na ličnom entuzijazmu pojedinaca koji uviđaju značaj medijske pismenosti i koriste prostor da se dodatno edukuju ili da na pravi način približe temu učenicima. Ovo još uvijek predstavlja izuzetak, a ne pravilo, što značajno usporava razvoj medijske i informacijske pismenosti u školama.

- **PREPORUKE:**

EDUKACIJA U OBLASTI MEDIJSKE I INFORMACIJSKE
PISMENOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

- Škole, uz podršku resornih ministarstava, trebaju, u saradnji sa drugim, prepoznatim akterima iz oblasti medijske i informacijske pismenosti, kreirati različite oblike seminara, radionica i treninga za svoje nastavnike i bibliotekare kako bi oni unaprijedili svoja znanja iz oblasti medijske i informacijske pismenosti. Nastavnici i bibliotekari koji uspješno završe treninge bili bi osposobljeni da u svojim školama samostalno organizuju treninge za kolege koji su zainteresovani za to.
- Vrlo je važno iskoristiti potencijal biblioteka za promociju medijske i informacijske pismenosti. Biblioteke nisu prepoznate kao institucionalna podrška ostvarivanju ciljeva informacijskog društva (Vajzović et al., 2018). Biblioteke nisu samo institucije koje osiguravaju pristup određenim publikacijama i zadovoljavaju potrebe građana za informacijama. One su mjesta na kojima bi se trebao odvijati proces razvijanja kritičke pismenosti građana, zbog čega su ove institucije od suštinskog značaja za medijsko i informacijsko opismenjavanje.

UVOD

Cilj ovog dokumenta je ukazati Ministarstvu za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, ali i ministarstvima obrazovanja u drugim kantonima Federacije Bosne i Hercegovine na ulogu i značaj medijskog opismenjavanja u 21. vijeku. Konkretni (dugoročni) cilj bio bi da medijska i informacijska pismenost² nađu značajnije mjesto u formalnom sistemu obrazovanja, pogotovo u osnovnim školama. Ovaj dokument može biti u funkciji lakšeg razumijevanja samog koncepta medijske i informacijske pismenosti, ali također može imati karakter smjernica za daljnji angažman svih zainteresovanih aktera u cilju promocije medijske i informacijske pismenosti i zalaganja da medijsko obrazovanje bude u većoj mjeri zastupljeno u formalnom sistemu obrazovanja.

Dokument je strukturisan tako da u prvom dijelu nudi osnovna pojašnjenja toga šta se podrazumijeva pod konceptom medijska i informacijska pismenost, kao i zbog čega je medijska i informacijska pismenost jedna od najvažnijih kompetencija 21.vijeku. Zatim je posebna pažnja posvećena dosadašnjim iskustvima formalnog obrazovnog sistema s konceptom medijske i informacijske pismenosti. Analizirali smo na koji je način medijsko obrazovanje prisutno u osnovnim i srednjim školama i fakultetima. Osnovne i srednje škole nemaju zaseban predmet Medijska pismenost, već se pojedini aspekti ove oblasti obrađuju unutar drugih predmeta (maternji jezik, Demokratija i ljudska prava i sl.), dok se na većini javnih fakulteta (pogotovo u okviru programa novinarstva, komunikologije i odnosa s javnošću) izučava Medijska pismenost kao poseban predmet. Veoma je značajno da se medijska i informacijska pismenost izučava na fakultetima. Također, cijenimo da je isto tako značajno da u većoj i kvalitetnijoj mjeri (ne samo deklarativno) budu zastupljene aktuelne teme koje se tiču medijske i informacijske pismenosti u osnovnim i srednjim školama. Na ovaj će se način doprinijeti razvoju kritičkog promišljanja i funkcionalne pismenosti, koja je neophodna u savremenom društvu. S obzirom na postojeću situaciju, prepoznali smo ključne probleme:

²U tekstu će se umjesto termina medijska i informaciona pismenost naizmjenično pojavljivati srodni termini kao što su: medijsko obrazovanje, medijsko opismenjavanje i sl., koji imaju slično značenje.

- nedostatak sistemskih i strateških dokumenata koji se tiču medijske i informacijske pismenosti na državnom nivou,
- nedostatak obuka za stručni nastavni kadar, koji bi, s novim i unaprijeđenim postojećim znanjem, izvodio nastavu iz Medijske i informacijske pismenosti,
- nedostatak literature i didaktičkih materijala prilagođenih potrebama učenika i nastavnika.

U dokumentu smo također ponudili pregled pozitivnih iskustava zemalja iz regije kada je u pitanju uvođenje predmeta Medijska pismenost u formalno obrazovanje. Postojeća iskustva bi se, uz prilagođavanje lokalnom kontekstu, mogla iskoristiti u cilju prepoznavanja izazova i potencijalnih rješenja za kvalitetniju zastupljenost medijskog obrazovanja, odnosno medijske i informacijske pismenosti u formalnom obrazovanju. Konačno, ponudili smo kratki pregled didaktičkih materijala koji potencijalno mogu biti korisni u procesu edukacije samih nastavnika, ali i učenika. Preporučeni didaktički materijali u ovom dokumentu uglavnom su na engleskom jeziku. Prema tome, neophodna je značajnija pomoć kantonalnih ministarstava obrazovanja u smislu osiguranja sredstava za prijevod kvalitetne i dostupne literature, kao i investiranje u otkup autorskih prava za udžbenike i druge korisne didaktičke materijale. Ovo bi predstavljalo samo prvu fazu jednog šireg niza aktivnosti, što bi konačno trebalo rezultovati kreiranjem literature i udžbenika/priručnika na bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku, koji bi u potpunosti odgovarao lokalnim potrebama.

Ovaj dokument je namijenjen ne samo resornim ministarstvima, kako bi se bolje upoznali sa značajem i ulogom medijske pismenosti i eventualnim načinima kvalitetnijeg uvođenja medijskog obrazovanja u osnovne škole, već isto tako može poslužiti i nastavnicima da unaprijede svoja postojeća znanja, ali i da eventualno iskoriste neke od didaktičkih materijala koji su predloženi u dokumentu. Konačno, roditelji su još jedna od ciljnih grupa koje je potrebno zainteresovati i ukazati im na izazove novih medija i medijskih tehnologija, koje se još uvijek uglavnom doživljavaju kao "igračke za djecu".

1. MEDIJSKA I INFORMACIJSKA PISMENOST – OSNOVNA KOMPETENCIJA U 21. VIJEKU

Mladi su u velikoj mjeri izloženi novim komunikacionim tehnologijama, ali i različitim medijskim sadržajima. Veliki broj novih medijskih/komunikacionih platformi koje su se razvile usljed tehnološkog razvoja stvorio je brojne izazove za građane "globalnog sela". U tom smislu se kao svojevrsni kategorički imperativ postavlja zahtjev za razvijanje kompetencija kojima se mladi osposobljavaju za kritičku analizu uloge medija u društvu i sadržaja medijske proizvodnje, prepoznavanje kršenja ljudskih prava u medijima te poznavanje mehanizama zaštite svojih podataka na mreži, ali i poštovanje tuđih prava. Lažne vijesti, prikriveno oglašavanje, govor mržnje, *cyberbullying*, rodni i rasni stereotipi itd. samo su neki od izazova koji se u eri digitalnih medija postavljaju pred mlade ali i odrasle. S tim u vezi se medijska pismenost pojavljuje kao jedna od ključnih kompetencija koja omogućava mladim građanima bolje snalaženje unutar medijatizovane stvarnosti, kao i kvalitetniju participaciju

unutar savremenog demokratskog društva. Sve ovo je zapravo obuhvaćeno konceptom medijske i informacijske pismenosti, koja, prema definiciji koja se nudi u Preglednoj studiji o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini, uključuje kombinaciju znanja, stavova, vještina i praksi potrebnih za traženje, pristupanje, analiziranje, ocjenjivanje, korištenje, doprinošenje, proizvodnju i komuniciranje informacija i znanja na kreativne, zakonite i etičke načine, razumijevajući *online* i *offline* prava, i angažovanje sa informacijama, medijima i tehnologijama za održivi razvoj (Vajzović et al., 2018).

Relativno veliki broj različitih istraživanja i analiza (Tajić, 2013; Ibrahimbegović-Tihak, 2016; Turčilo, 2017; Čičkušić, 2015; Vajzović et al., 2018) koje su do sada urađene ukazuje na to da medijska pismenost u BiH još uvijek ne predstavlja temu koja je na državnom strateškom radaru. Još uvijek samo deklarativno postoji podrška političkih centara moći procesu medijskog opismenjavanja, međutim, još uvijek nema bilo kakve jasne razvojne strategije u tom smislu ili jasno prepoznatog državnog tijela koje bi bilo koordinator različitih aktivnosti koje se provode. Pozitivan korak ka razvoju politika je nedavno artikulirana namjera za razvoj strategije medijske pismenosti. Na prijedlog UNESCO-a, Ministarstvo civilnih poslova BiH je donijelo odluku o izradi državne strategije razvoja medijske i informacijske pismenosti, ali za sada nisu pokrenute aktivnosti na razvoju strategije (Hodžić, 2018). Ipak, bez obzira na ovaj pozitivan primjer, vrlo je malo institucija koje rade na promociji medijske i informacijske pismenosti u BiH. Jedino Regulatorna agencija za komunikacije BiH sistemski i u kontinuitetu već desetak godina radi konkretne aktivnosti u cilju promocije medijske pismenosti i podizanja svijesti o značaju ove teme. Prema tome, autori (Vajzović et al., 2018) ocjenjuju da Regulatorna agencija za komunikacije BiH predstavlja optimalno rješenje za koordinacijsko tijelo koje bi na državnom nivou moglo biti zaduženo za kvalitetniju promociju i koordinaciju različitih aktivnosti (više u: Vajzović et al., 2018). Osim toga, razvoj medijske pismenosti u BiH nalazi se uglavnom u rukama različitih nevladinih i međunarodnih organizacija, koje svojim projektima nastoje razviti svijest o značaju ove teme, organizovati edukacije za nastavnike i studente te podstaći vlast na to da uloži više napora u kreiranju boljih uslova za razvoj medijske pismenosti. Ipak, ono što je sigurno jeste da će BiH u budućnosti na putu ka EU morati posvetiti veću pažnju medijskoj i informacijskoj pismenosti, posebno kroz 10. poglavlje Pravne stečevine EU – Informacijsko društvo i mediji (Hodžić, 2018).

2. MEDIJSKA PISMENOST U (NE)FORMALNOM OBRAZOVANJU

Jasno je da se savremeno društvo nalazi u jednom novom digitalnom medijizovanom okruženju, koje praktično ne funkcioniše prema istim pravilima kao što je to bilo u predinternetskoj eri. Čini se da obrazovne institucije (nerijetko zbog svakodnevnih borbi za egzistencijalna infrastrukturna pitanja) ne primjećuju da je došlo do digitalnog “kopernikanskog obrta”, te da učenici prije nego što krenu u prve razrede već imaju rudimentarna znanja o novim medijskim tehnologijama, već ih koriste, već komuniciraju putem njih, te imaju sate i sate, odnosno dane i godine života koji su provedeni u novom okruženju. Dolazak iz tog digitalnog okruženja u školu djeluje kao put u prošlost i povratak na analogne metode učenja o zastarjelim sadržajima i prevaziđenim temama (bar kada su oblasti koje se tiču medijske pismenosti u pitanju). To je neophodno promijeniti kako bi buduće generacije lakše

mogle uhvatiti korak sa razvijenim Zapadom, odnosno kako bi buduće generacije bile konkurentne na tržištu znanja. Generalno lošem stanju u obrazovanju svjedoče nedavni rezultati PISA (*Programme for International Student Assessment*) testiranja, koje je pokazalo poražavajuće rezultate – da je svako drugo dijete u BiH funkcionalno nepismeno (RadioSarajevo.ba, 2019). Drugim riječima, trenutno se više pažnje posvećuje usvajanju i reprodukciji znanja nego kritičkom promišljanju i korištenju stečenih znanja. Konačno, ulaganje u obrazovanje je ulaganje u budućnost. S tim u vezi, modernizacija kurikuluma koja bi podrazumijevala kvalitetniju zastupljenost medijske i informacijske pismenosti nužan je preduslov za obrazovnu reformu. Upravo se medijska i informacijska pismenost tiče kritičke evaluacije ne samo medija, novih medijskih tehnologija i medijskih sadržaja već, putem toga, i cjelokupne društveno-političke stvarnosti.

Možemo za primjer uzeti Finsku, koja posljednjih godina čini najveće napore kako bi obrazovala svoje đake za bolje snalaženje pred izazovima 21. vijeka.

Finski učenici su na posljednjem PISA istraživanju ostvarili najbolji rezultat u čitanju u cijeloj Evropskoj uniji. “U srednjim školama, poput državnog koledža u Helsinkiju, multi-platfomska informacijska pismenost i jako razvijeno kritičko razmišljanje postali su temeljna osnova nacionalnog kurikuluma koji je uveden 2016. godine... Na nastavi matematike, ...učenici uče kako je lako lagati koristeći statistiku, na nastavi likovnog vaspitanja, mogu naučiti da se može manipulirati značenjem neke slike, dok na nastavi istorije učenici analiziraju istorijske glasine kao i propagandne kampanje. Takođe, na nastavi finskog jezika učitelji s djecom vježbaju prepoznavanje kako se riječi mogu zloupotrebljavati kako bi se neko zbunio ili prevario” (Analiziraj.ba, 2020). Ovakav proaktivan pristup medijskoj i informacijskoj pismenosti je poželjan s obzirom na to da nudi odgovore za aktuelne izazove kao što su lažne vijesti, propaganda, manipulacija i sl., koji su postali svakodnevnica na internetu.

U kontekstu formalnog obrazovanja u BiH, najbolja je situacija na pojedinim javnim fakultetima. Na većini javnih univerziteta u BiH, u okviru određenih studijskih programa, postoji poseban predmet Medijska pismenost (Hodžić et al., 2018, Zablocki, 2019). Na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Istočnom Sarajevu ovaj predmet se izučava na studijskom programu za novinarstvo, na četvrtoj godini. Također, na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci predmet Medijska pismenost se izučava na četvrtoj godini studija novinarstva i komunikologije. Zatim, na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli, ovaj predmet se sluša na prvoj godini žurnalistike, a i studenti prve godine studija komparativne književnosti i bibliotekarstva Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu imaju priliku da prate predavanja iz predmeta Medijska i informacijska pismenost. Predmet se sluša i na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru na drugoj godini studijskog programa za odnose s javnošću. Konačno, i na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu predmet Medijska i informacijska pismenost se od školske 2019/2020. godine izučava na prvoj godini sigurnosnih i mirovnih studija.

Važno je istaći da bi, osim studenata novinarstva, komunikologije i sl., bilo potrebno da se i studenti sa studijskih programa za jezike, pedagogiju, psihologiju, sociologiju, politikologiju, razrednu nastavu i sl. također imaju priliku upoznati s konceptom medijske pismenosti s obzirom na to da će upravo studenti sa ovih

studijskih programa u budućnosti biti nosioci nastavnog procesa u osnovnim i srednjim školama. Vanja Ibrahimbegović-Tihak naglašava da su stručna znanja i kvalifikacije nastavnika čak i važniji od puke zastupljenosti medijske pismenosti unutar različitih kurikulumata (Ibrahimbegović-Tihak, 2015:138). Važno je potencijalno buduće predavače već tokom njihovog studiranja (bilo na formalan ili neformalan način) upoznati sa medijskom pismenošću i načinima na koje mogu prilagoditi teme koje se tiču medijske pismenosti svojim oblastima. Neformalne edukacije (koje su u određenoj mjeri i danas zastupljene) uvijek su koristan alat za postizanje tog cilja, ali samo kao prijelazno rješenje.

Za razliku od visokog obrazovanja, u osnovnim i srednjim školama put uvođenja medijske pismenosti čini se značajno težim i komplikovanijim. Prvo, uvođenje novog predmeta Medijska i informacijska pismenost u osnovne škole praktično predstavlja nemoguću misiju s obzirom na to da su postojeći programi ionako pretrpani. Zatim, postavlja se logično pitanje ko je dovoljno stručan i kompetentan da bude predavač. Da li su to diplomirani novinari, komunikolozi, bibliotekari, pedagozi, sociolozi, informatičari? Još uvijek ne postoji odgovor na ovo pitanje s obzirom na to da je polje interesovanja medijske pismenosti toliko prostrano i raznoliko. Na domaćim fakultetima još uvijek ne postoji jedinstvena diploma koja bi nekoga učinila kompetentnim predavačem za sve sfere medijske pismenosti.

Ipak, osim posebnog, specijalizovanog predmeta Medijska pismenost, u teoriji postoji nekoliko načina kako bi medijska pismenost ili odgoj za medije mogao postati dijelom formalnog obrazovanja:

- odgoj za medije, koji se podučava kao dio postojećeg predmeta u kurikulumima, obično maternjeg jezika;
- pojedini dijelovi odgoja za medije mogu biti uključeni u različite predmete, naprimjer, učenja jezika, literature, historije, geografije itd.;
- odgoj za medije kao slobodna aktivnost. Aspekti odgoja za medije tema su unutar integritanog nastavnog plana, koji se ne temelji na postojećim školskim predmetima (Erjavec, prema Tajić, 2013:56).

3. SLABA ZASTUPLJENOST MEDIJSKE I INFORMACIJSKE PISMENOSTI U ŠKOLAMA

Medijska pismenost je u bosanskohercegovačkim osnovnim i srednjim školama najčešće zastupljena u okviru već postojećih predmeta. Drugim riječima, zastupljene su određene teme koje se donekle odnose na medijsku pismenost i pojavljuju se uglavnom unutar predmeta kao što su maternji jezik, Demokratija i ljudska prava, Engleski jezik. "U najboljem slučaju, broj časova na kojima se izučava medijska kultura u osnovnim školama ne prelazi šest do osam u toku školske godine, dok je u nekim slučajevima u srednjim školama izučavanje ove oblasti svedeno na dva časa tokom četverogodišnjeg obrazovanja" (Vajzović et al., 2018:14).

Ranija istraživanja pokazuju da je u osnovnim školama u Federaciji BiH u sklopu predmeta Bosanski/Srpski/Hrvatski jezik predviđena diskusija o medijima u dijelu koji se tiče medijske kulture. "Ona uključuje pozorište i film u nižim razredima, te kritičko promišljanje o filmu, radijskim i TV-emisijama i reportažama u višim razredima. Nastavne jedinice o internetu uključene su u predmet Informatika. Pored ovoga, u srednjim školama se u sklopu predmeta Demokracija i ljudska prava govori o slobodi izražavanja i ulozi medija u demokratskim društvima, i to po dva časa za svaku od ovih tema" (više u: Tajić, 2013). Kroz ove programe učenici su djelomično upoznati sa različitim medijskim formama i sa osnovama korištenja novih tehnologija, ali ono što je najveći problem jeste što nedostaje nastojanje da se među učenicima razviju kritičko mišljenje, vještine razumijevanja, kritičke analize i produkcije medijskih sadržaja. Iako postoji određen broj časova koji se odnosi na medijsku pismenost, problem je taj što ove teme uopće ne prate savremene trendove. Događa se da đaci uče o crno-bijelom i/ili nijemom filmu, a nemaju nijedan čas o, naprimjer, videoigricama ili Youtubeu, koji predstavlja osnovni izvor informacija za milenijalce. Kritikujući stanje u osnovnim školama u kontekstu medijske pismenosti, Namir Ibrahimović izdvaja površne definicije koje se mogu naći u postojećim udžbenicima a kojima se nastoje objasniti određeni medijski pojmovi. U Čitanci za VI razred radio se definiše na sljedeći način: "U ljudskom je društvu nužna komunikacija među ljudima. Ljudi informacije prenose pisanjem ili govorenjem. Radio je medij u kojem se informacije prenose isključivo govorenjem (radio je isključivo auditivni medij). One koje govore na radiju ne možemo vidjeti, samo ih možemo čuti. Zato je važno da oni koji govore na radiju, govore tečno, razumljivo..." (Težak, Marušić, Lekić, prema Ibrahimović, 2015). Također, novine se u udžbenicima definišu ovako: "Dnevne novine izlaze svaki dan. U njima možemo naći sadržaje iz oblasti politike, ekonomije, kulture. Nedjeljne novine izlaze jednom sedmično, u određeni dan. Obično su uže tematski orijentirane. Mogu biti političke, sportske, muzičke, za žene, za mlade..." (Hadžihrustić, prema Ibrahimović, 2015).

Medijski odgoj, "nije adekvatno prisutan ni u kvantitativnom ni u kvalitativnom smislu. Programski sadržaji se odnose prvenstveno na tradicionalne audiovizuelne medije kao što su televizija i film. Također, vidljivo je da je glavni fokus na analizi medijskih sadržaja u smislu razumijevanja jezika kojim mediji govore, dok su aspekti ostvarivanja pristupa medijima, kritičke evaluacije medijskih sadržaja i razvijanja kompetencije za ostvarivanje komunikacije putem medija zanemareni" (Tajić, 2013: 58).

4. NEDOVOLJNO STRUČAN KADAR

Osim nedovoljnog broja časova koji su posvećeni medijskoj pismenosti, drugi veliki problem jeste nedovoljno stručan kadar koji trenutno izvodi nastavu o temama koje se tiču medijske pismenosti. Trenutno, nastavnici ne moraju proći bilo kakvu zvaničnu edukaciju iz medijskog odgoja, već je sve zasnovano na njihovim ličnim afinitetima i motivima (više u Tajić, 2013). Zbog toga dolazi do neravnomjernog razvoja medijskog odgoja kod učenika. U pojedinim školama, zahvaljujući ličnom entuzijazmu i zalaganju nastavnika, rezultati mogu biti značajno bolji u odnosu na druge škole u kojima nastavnici nisu lično motivisani za edukaciju u ovoj oblasti. Čak i rezultati dosadašnjih istraživanja govore da su nastavnici svjesni da nemaju dovoljno

kvalitetno znanje iz oblasti medijske pismenosti, te da im je u tom smislu potrebno dodatnih edukacija (Čičkušić, 2015; Ibrahimbegović-Tlhak, 2015, Tajić, 2013). Prema tome, jasno je da postoji izražena potreba da nastavnici koji trenutno predaju predmete u okviru kojih se u određenoj mjeri izučava medijska pismenost prođu dodatnu obuku kako bi znanje mogli što kvalitetnije prenijeti učenicima. Nevladine organizacije, koje smo ranije spomenuli, vrlo često organizuju različite vidove seminara, radionica, edukacija, koje mogu biti od izuzetne pomoći.

5. PROBLEM DIDAKTIČKOG MATERIJALA

Konačno dolazimo i do trećeg problema, koji je vrlo važan u kontekstu ozbiljnijeg pristupa u promociji medijske pismenosti u osnovnim školama. U pitanju je svakako, didaktički materijal. Kvalitetan materijal ili ne postoji ili nastavnici nisu upoznati s njim. Posljednjih godina u BiH je objavljeno nekoliko naučnih publikacija i istraživanja koja se tiču medijske pismenosti. U ovim publikacijama se uglavnom teorijski analizira fenomen medijske pismenosti, uz empirijska istraživanja, kojima se nastoji detektovati u kojoj fazi se nalazi proces medijskog opismenjavanja u BiH i koji su postojeći sistemski problemi u tom smislu. Sa druge strane, postoji relativno velik broj stručnih tekstova koji su korisni i koji mogu pomoći učenicima da savladaju osnovne koncepte medijske pismenosti. Ne samo literatura koja je direktno vezana za medijsku pismenost, kao što je, naprimjer, kapitalno djelo Jamesa Pottera (*Medijska pismenost*, 2011), u kojem je dat pregled najvažnijih i najosnovnijih teorijskih rasprava o medijskoj pismenosti (ali koje je, u isto vrijeme, već pomalo zastarjelo), već i tekstovi iz oblasti novih tehnologija, društvenih mreža, *cyber* sigurnosti, zaštite podataka, digitalizacije, propagande, dezinformacija, medijskog vlasništva itd. također su vrlo važni i korisni za izučavanje medijske pismenosti.

S obzirom na to da se stručna javnost i akademska zajednica ovim fenomenom bavi tek desetak godina, onda je donekle i logično zbog čega do sada nije napisan jedan sveobuhvatan udžbenik na lokalnim jezicima, koji bi na adekvatan i zanimljiv način objasnio osnove medijske pismenosti. Do stvaranja uslova za uvođenje potpuno novog predmeta pod nazivom *Medijska pismenost* i nastanka udžbenika za takav predmet potrebno je uložiti energiju i znanje u razvijanje pojedinačnih nastavnih jedinica unutar postojećih predmeta. Takve nastavne jedinice (ali i predmeti) trebale bi obuhvatiti niz tema koje imaju poveznicu sa medijskom pismenošću i omogućiti prilagođavanje brzom razvoju novih tehnologija, koje su vrlo važan segment medijske pismenosti. Razvoj kvalitetnijih i sveobuhvatnijih domaćih didaktičkih materijala podrazumijevao bi uključivanje šire grupe profesionalaca i stručnjaka iz različitih oblasti (komunikologija, pedagogija, bibliotekarstvo, informatika, sociologija, sigurnost).

Ovdje možemo ponuditi konkretne sugestije za kreiranje zanimljivijih časova medijskog odgoja. U okviru predmeta *Demokratija i ljudska prava* mogu se, naprimjer, obraditi teme koje se tiču uloge medija u društvu, zaštite podataka na internetu, *cyber* nasilja i sl., jer su ovo veoma važne teme, koje su praktično sastavni dio svakodnevnice. Također, u okviru nastave maternjeg jezika mogu se obraditi teme kao što su savremeni jezik medija, uloge emotikona i stikera kao novog oblika

komuniciranja kod mladih i sl. Na časovima odjeljenske zajednice može se problematizovati uloga influensera, youtubera i sl.

Ibrahimović također objašnjava da historija televizije ne treba i ne smije biti osnovni fokus kada je u pitanju izučavanje uloge ovog medija u društvu. S obzirom na to da se učenici svakodnevno susreću sa velikim brojem različitih kanala, nemoguće je određenim udžbenikom obraditi sve tipove sadržaja koji su dostupni, ali ono što je moguće jeste da u udžbeniku budu konkretni zadaci kroz koje bi se razvijale vještine primjenjive na različitim platformama i sadržajima. "Naprimjer, đaci mogu pratiti određene televizijske kanale u okviru nekog vremenskog intervala (od 18 do 23 sata), javne, komercijalne i specijalizirane kanale, evidentirati nazive emisija, računati vrijeme izdvojeno za reklame, bilježiti vlastiti odnos prema sadržaju emisija (šta su gledali rado, a šta su gledali zbog preuzete obaveze na času), navesti šta su naučili iz emisija koje su pogledali, kome bi preporučili odgledane emisije, koje ne bi preporučili nikome i zašto. To može biti povod za preporuke drugim đacima u odjeljenju ili školi – šta gledati, a šta ne, koje emisije su edukativne i imaju veze sa đačkim interesiranjima, a koje uopće nisu za osnovce" (Ibrahimović, 2015). Na taj način se zapravo može kreirati zdrav kritički otklon prema sadržajima kojima su učenici svakodnevno (htjeli to ili ne) izloženi. Objasnjavajući na koji način treba pristupiti medijskom odgoju Renee Hobbs, čuvena američka autorica iz oblasti medijske pismenosti, objašnjava da je neophodna upotreba medija (medijskih tehnologija) u nastavi, uključujući: bilježenje dnevnika o korištenju medija; čitanje, gledanje, slušanje i diskusiju; analizu ili dekonstrukciju medijskog sadržaja; međumedijska poređenja (poređenje kako su različiti mediji pratili isti događaj); PC igre, simulacije i igranje uloga; te kreiranje multimedijских poruka (Hobbs, prema Ibrahimbegović-Tihak, 2015).

6. MEDIJSKA I INFORMACIJSKA PISMENOST U REGIJI

S obzirom na veliki značaj koji medijska pismenost igra u kontekstu sveopće demokratizacije društva, u nastavku ćemo ponuditi pregled pozitivnih iskustava iz zemalja regije kao i Evrope i svijeta kada je u pitanju uključivanje medijske pismenosti u formalno obrazovanje. U okviru ovog poglavlja napravili smo pregled značajne literature i recentnih istraživanja koja se tiču medijske pismenosti. Osim toga, s obzirom na nedostatak razvijenog didaktičkog materijala i konkretnih praktičnih vježbi koje mogu služiti nastavnicima u kontekstu uključivanja tema koje se tiču medijske pismenosti u svoje predmete, ponudili smo lepezu različitih praktičnih smjernica koje mogu biti od koristi nastavnicima u osnovnim školama.

Iskustva zemalja iz regije mogu biti vrlo korisna kako bi se situacija u BiH unaprijedila. U Srbiji se, npr., ulažu značajni naponi kako bi ova vrlo važna tema bila što više na dnevnom redu obrazovnih institucija, a u Sloveniji, Crnoj Gori i Hrvatskoj naročito pronalazimo primjere dobrih praksi (Hodžić et al., 2018).

U Sloveniji se predmet Medijsko obrazovanje (Medijska vzgoja) uveo kao izborni predmet 1994. godine. Reformom obrazovanja iz 2003, kojom je uveden

devetogodišnji program u osnovnim školama, nastava na predmetu se počela realizovati u 7, 8. i 9. razredu osnovnih škola (Hodžić, 2018).

U Crnoj Gori još je od 2008. godine predmet Medijska pismenost uveden u formalno obrazovanje u gimnazije kao izborni predmet. "Za potrebe predmeta pripremljen je nastavni materijal od strane medijskog eksperta Dragoljuba Vukovića i Janka Ljumovića (tadašnjeg direktora Crnogorskog narodnog pozorišta), a prilikom izvođenja nastave nastavnici se služe nastavnom strategijom 'MediLit Kit'" (Pavlović, 2018). Od 2018. godine Ministarstvo prosvjete Crne Gore jedan je od pokrovitelja projekta "Podstaknimo medijsko obrazovanje u školama", čiji je cilj razvijanje kompetencija nastavnika/ca za medijsko obrazovanje učenika i razvijanje kritičkog odnosa prema medijskim sadržajima u štampanim, elektronskim i digitalnim medijima i podsticanje unapređenja vannastavnih aktivnosti. Projektom je planiran niz obuka koje su namijenjene nastavnicima/cama razredne nastave, građanskog obrazovanja, kao i maternjeg i stranih jezika iz osnovnih škola svih općina Crne Gore (CEDEM, 2019). U Crnoj Gori funkcioniše portal "medijskapismenost.me", koji je vrlo koristan izvor različitih sadržaja o medijskoj pismenosti.

"Iako već više od 10 godina ovaj predmet egzistira u formalnom obrazovanju Crne Gore, primjećuje se pad zainteresovanosti učenika, s obzirom da se prepolovio broj učenika koji biraju ovaj predmet. Od 20 gimnazija u toj državi, njih 11 je do sada realizovalo taj predmet, no u školskoj 2016/2017. godini nastava je izvođena u 6 škola i pohađalo ju je 164 učenika, a u 2017/2018. godini samo još u 4 škole i uz učešće 60 učenika" (Hodžić et al., 2018). Jedan od razloga bi mogao biti taj što se didaktički materijal nije prilagođavao izazovima savremenog vremena, kao i slaba promocija među učenicima i roditeljima.

U Hrvatskoj je Društvo za komunikacijsku i medijsku kulturu jedan od lidera u promociji medijske pismenosti. Ovo društvo je u posljednjih sedam godina, uz podršku svih važnih nacionalnih i međunarodnih institucija, održalo više od 900 radionica u 130 javnih institucija i 55 hrvatskih gradova za više od 19.000 korisnika (Hrvatska katolička mreža, 2019). U Hrvatskoj, medijska pismenost ne postoji kao zaseban predmet, ali je sadržajni dio drugih predmeta. Zanimljivo je da postoji interes kod roditelja djece u dobi od 9 do 17 godina da se medijska pismenost uvede kao poseban predmet (Isto). Treba istaknuti portal "Medijska pismenost.hr" kao pozitivan primjer. Ova platforma namijenjena je svima koji žele više da se informišu o temi medijske pismenosti, ali u isto vrijeme nudi veliki broj praktičnih i korisnih savjeta za nastavnike, roditelje i djecu kada je u pitanju usvajanje novih znanja u oblasti medija i medijske pismenosti. U okviru ovog portala razvijen je čitav niz sadržaja koji se mogu koristiti u nastavnom procesu. Za one najmlađe od 1. do 4.razreda postoje materijali koji obrađuju pozitivne i negativne primjere medijskih sadržaja (Ciboci et al., 2018). Također, na istoj platformi moguće je naći materijale za učenike od 5. do 8. razreda koji se bave temama sigurnosti na internetu, cyber nasilja i zaštite podataka (Ciboci et al., 2018a). Osim toga, postoji i materijal namijenjen srednjoškolcima o problemima dezinformacija i lažnih vijesti (Ciboci et al., 2018b). Ovo su pozitivni primjeri na koji je način moguće kreirati korisne brošure i priručnike ne samo za nastavnike, već i za roditelje i širu društvenu zajednicu kako bi se lakše upoznali s temama koje se tiču medijske pismenosti.

U Srbiji je od 2018. godine u gimnazije uveden izborni predmet Jezik, mediji i kultura, u okviru kojeg đaci uče da kreiraju informacije, ali i da razumiju medijske sadržaje. Ovaj program bi trebao doprinijeti razvoju kompetencija kao što su odgovorno učešće u demokratskom društvu, saradnja, rješavanje problema i komunikacija (Sašek Radulović, 2018), a predmet predaju profesori srpskog jezika i književnosti, stranih jezika i sociologije koji su prošli dodatne obuke (Kljajić, 2018). Također, u Srbiji funkcioniše portal “medijskapismenost.net”, koji svakodnevno objavljuje korisne sadržaje o medijskoj pismenosti i ima posebne rubrike za nastavnike, učenike i novinare.

7. LITERATURA I DIDAKTIČKI MATERIJAL

Vrlo važan aspekt promocije medijske pismenosti je kvalitetna literatura. Među najvažnijim svjetskim autorima iz oblasti medijske pismenosti ističu se: Marshall McLuhan, Len Masterman, Douglas Kellner, Renee Hobbs, Sonia Livingstone, Tessa Jolls i sl. Više o poznatim autorima moguće je naći na stranici “grandparentsofmedialiteracy.com”. Osim toga među najpoznatijim knjigama koje se tiču medijske pismenosti ističu se:

Media Literacy, James Potter. Ovaj udžbenik nudi čitaocima detaljan uvid u različite uloge medija u društvu, kao i tehnike koje se mogu koristiti u borbi protiv eventualnih negativnih medijskih uticaja. Osnovni cilj je da se čitaoci osposobe da kritički razmišljaju o sadržajima koji se plasiraju putem televizije, štampe, interneta i sl. Takođe, posebna pažnja se poklanja oblastima kao što su oglašavanje, piraterija, vlasništvo nad medijima.

Master the Media: How Teaching Media Literacy Can Save Our Plugged, Julie Smith. Knjiga je namijenjena široj publici i nastoji objasniti osnovne principe medijske pismenosti onima koji nemaju iskustva i znanja o ovoj temi. U knjizi se, između ostalog, ukazuje na to da je važno znati donositi informisane odluke, razumjeti razliku između istine i laži, odnosno, prepoznati razliku između stvarnosti i reprezentacije stvarnosti. Kritičko razmišljanje vodi do pametnijih odluka, te, s tim u vezi, ogleda se veliki značaj medijske pismenosti.

Children and the Internet: Great Expectations, Challenging Realities, Sonia Livingstone. Ova knjiga nastoji da ponudi odgovore na neka od najaktuelnijih pitanja kao što su: Da li internet zaista transformiše živote djece i mladih? Da li 'digitalna generacija' zaista ima koristi od novih tehnologija? Knjiga uključuje kritički prikaz novomedijske stvarnosti, koji potkopava velika očekivanja različitih aktera (učitelja, djece, roditelja) od interneta.

Digital Literacy: A Primer on Media, Identity, and the Evolution of Technology, Susan Wiesinger. Udžbenik nudi pregled razvoja medijske i digitalne pismenosti. Objašnjava kako je internet uticao na sve, od porodice do demokratije. Digitalna pismenost analizira se sa tri aspekta, a to su: istorijski, koji nudi pregled istorijskih preduslova za razvoj digitalnih tehnologija, zatim kulturološki, čiji je fokus na kreiranju i prenošenju vrijednosti u datom društveno-kulturnom kontekstu, te kritički, koji osvjetljava kako društvene promjene utiču na pojedince i njihov život. Dakle, cilj knjige jeste da čitaocima pojasni izazove digitalnog okruženja u kojem žive.

Create to Learn: Introduction to Digital Literacy, Renee Hobbs. Knjiga predstavlja veliki doprinos razvoju digitalne pedagogije. Fokus knjige je na osposobljavanju učenika da kritički promišljaju, razvijaju komunikacione vještine, te da stvaraju multimedijalne sadržaje.

The Teacher's Guide to Media Literacy: Critical Thinking in a Multimedia World, CyndyScheibel Faith Rogow. Knjiga govori o tome da nije dovoljno poznavati koncept medijske pismenosti kako bismo, samim tim, znali i najbolje načine da druge podučavamo o tome. U tom smislu, ova knjiga predstavlja svojevrsni priručnik za podučavanje medijske pismenosti. Sadrži niz ideja koje se tiču prilagođavanja nastave o medijskoj pismenosti različitim starosnim grupama učenika, kao i načine na koji se integriše u okviru različitih predmeta.

Approaches to Media Literacy: A Handbook, Art Silverblatt, Jane Ferry i Barbara Finan. U ovoj knjizi autori objašnjavaju različite vrste analiza medijskih sadržaja kao što su: ideološka, autobiografska ili "audience driven" analiza, analiza koja uključuje neverbalnu komunikaciju, kao i analiza načina produkcije medijskih sadržaja. Čitaocima se, dakle, nudi široka lepeza različitih alata za razumijevanje medijskih sadržaja sa kojima se svakodnevno susreću.

Media Literacy in the K-12 Classroom , Frank W. Baker. Ova knjiga nudi uvid u osnovne definicije medijske pismenosti, kao i teme koje su povezane sa njom. S obzirom da je i sam predavač, Baker se u knjizi, zapravo, bavi pedagoškim konceptima medijske pismenosti. S tim u vezi, u knjizi se nude savjeti i konkretni modeli koje predavači mogu iskoristiti kako bi organizovali nastavu iz medijske pismenosti. Ističu se četiri modela: Model ispitivanja TAP (tekst, publika i produkcija); Model BFI (British Film Institute) iz Velike Britanije, kanadski pristup, kao i američkipristup Centra za medijsku pismenost. Osim toga, u knjizi su obrađene i značajne komponente medijske pismenosti kao što su vizuelna pismenost i oglašavanje.

Osim naučne literature, u nastavku smo napravili kratak pregled korisnih publikacija i recentnih istraživanja iz oblasti medijske pismenosti. Ovi materijali mogu biti korisni nastavnicima da se detaljnije upoznaju s temom.

1. Kotilainen, Sirkku, Arnolds-Granlund, Sol-Britt, 2013, Media Literacy Education Nordic Perspectives, Nordicom, University of Gothenburg, dostupno na: <https://www.nordicom.gu.se/sv/system/tdf/publikationer-hela-pdf/media-literacy-education-0.pdf?file=1&type=node&id=10300&force=0>. U ovoj publikaciji se nudi pregled najboljih iskustava nordijskih zemalja u kontekstu medijske pismenosti u obrazovnom sistemu. Iako je nastala 2013. godine, ova publikacija i dalje sadrži veliki broj korisnih primjera.
2. Stalker, Peter, Livingstone, Sonia, Kardefelt-Winther, Daniel, Saeed, Mariam, 2019, Growing up in a connected world, UNICEF, dostupno na: <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20Summary%20Report.pdf>. Ovo istraživanje UNICEF-a iz 2019. godine u svom fokusu ima iskustva djece iz 11 evropskih zemalja u kontekstu odrastanja uz internet.

3. UNICEF, London School of economics and political science, EU Kids Online network, 2018, *Global kids online* (dostupno na: <http://globalkidsonline.net/tools/>). Global kids online predstavlja međunarodni istraživački projekat koji su pokrenuli UNICEF, London School of Economics and Political Science i EU Kids Online network, koji ima za cilj generisanje i održavanje međunacionalne baze podataka vezane za dječiju upotrebu interneta. Projekt je razvio globalni skup alata (engl. global kidsonline toolkit), koji akademikima, vladama, civilnom društvu i drugim akterima nudi da provedu pouzdano i standardizovano nacionalno istraživanje sa djecom i njihovim roditeljima o mogućnostima, rizicima i zaštitnim faktorima dječijeg korištenja internet.
4. Tomljenović, Robert, 2018, *Regulatorna tela za elektronske medije i medijska pismenost: Usporedna analiza najboljih evropskih praksi*, Evropska unija i Savjet Evrope, dostupno na: <http://www.medijskapismenost.me/wp-content/uploads/2018/12/Usporedna-analiza-najboljih-Evropskih-praksi.pdf>. Ova publikacija ima za cilj da predstavi analizu najboljih primjera evropske prakse na planu unapređenja medijske pismenosti, s posebnim fokusom na ulogu regulatornih tijela, kao i da definiše preporuke za dalje.
5. Cabrera Blázquez, Francisco Javier, Valais, Sophie, 2016, *Mapping of media literacy practices and actions in EU-28*, European Audiovisual Observatory, Strasbourg 2016, dostupno na: <https://rm.coe.int/media-literacy-mapping-report-en-final-pdf/1680783500>. Ova publikacija nudi pregled svih značajnih projekata koji se tiču medijske pismenosti u zemljama Evropske unije.
6. McDougall, Julian, Zezulcova, Marketa, van Driel, Barry, Sternadel, Dalibor, 2018. *Teaching media literacy in Europe: evidence of effective school practices in primary and secondary education*, NESET II report. Luxembourg: Publications Office of the European Union, dostupno na: https://nesetweb.eu/wp-content/uploads/2019/06/AR2_Full_Report_With_identifiers_Teaching-Media-Literacy.pdf. Ova publikacija nudi detalje o najnovijim istraživanjima u području medijske pismenosti i medijskog obrazovanja u kontekstu osnovnog i srednjeg obrazovanja u Evropi. Ovaj izvještaj namijenjen je kreatorima politika, praktičarima i istraživačima u oblastima školskog obrazovanja ali i medijskih politika. Cilj publikacije je razumjeti na koji način medijska pismenost u školama može pomoći u rješavanju izazova povezanih sa širenjem dezinformacija i lažnih vijesti.

8. DIDAKTIČKI MATERIJALI

Izrada didaktičkih materijala je poseban izazov u kontekstu medijske i informacijske pismenosti. Ovdje nudimo pregled korisnih linkova koji mogu poslužiti nastavnicima da lakše uključe teme koje su bitne za medijsku i informacijsku pismenost u okvir svojih predmeta. Vrlo je važno iskoristiti iskustva drugih zemalja, ali u isto vrijeme raditi na razvijanju didaktičkih materijala prilagođenih lokalnom kontekstu.

Jedan od najboljih i najsveobuhvatnijih materijala razvio je UNESCO u svom Programu obuke za nastavnike (Medijska i informacijska pismenost, Program obuke nastavnika), u kojem je kroz 15 modula praktično objašnjeno sve što je potrebno u cilju što kvalitetnijeg podučavanja medijske i informacijske pismenosti. U ovom priručniku se ističe da svi nastavnici medijske pismenosti trebaju savladati sljedeće teme:

- Funkcije medija i drugih snabdjevača informacijama, kako oni rade i koji su optimalni uslovi potrebni da bi efikasno ispunjavali svoje funkcije
- Kako se predstavljene informacije mogu kritički procijeniti unutar posebnog i šireg konteksta u kojem su proizvedene
- Koncept uredničke samostalnosti i novinarstvo kao disciplina provjeravanja i potvrde
- Kako mediji i drugi dobavljači informacija mogu optimalno doprinijeti poboljšanju osnovnih sloboda i cjeloživotnog učenja, naročito zato što se bave i time kako i zašto mladi ljudi danas pristupaju i koriste medije i informacije i kako ih biraju i procjenjuju
- Medijska etika i informacijska etika
- Mogućnosti, prava i odgovornosti pojedinaca u vezi sa medijima i informacijama
- Međunarodni standardi (Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima), sloboda informacija, ustavne garancije slobode izražavanja, ograničenja koja su neophodna da bi se spriječile povrede prava drugih ljudi (kao što je govor mržnje, klevetanje i povrede privatnosti)
- Šta se očekuje od medija i drugih dobavljača informacija (pluralizam i raznovrsnost, kao norma)
- Izvori informacija i sistemi za njihovo skladištenje i organizovanje
- Procedure pristupa, pretraživanja, određivanja informacijskih potreba
- Alati za lociranje i pronalaženje
- Kako razumjeti, organizovati i vrednovati informacije, uključujući pouzdanost izvora
- Kreiranje i predstavljanje informacija u različitim formatima
- Očuvanje, skladištenje, ponovno korištenje, arhiviranje i predstavljanje informacija u upotrebljivim formatima
- Korištenje informacija za rješavanje problema i odlučivanje u ličnom, ekonomskom, društvenom i političkom životu (više u: Grizl Alton, Vilson, Kerolin, 2015).

Stranica "consortiumformedialiteracy.org" nudi niz detaljno objašnjenih praktičnih vježbi koje problematizuju neke od gorućih tema u kontekstu medijske i informacijske pismenosti za djecu. Teme kao što su: provjeravanje izvora, zaštita ličnih podataka, korištenje emotikona u komunikaciji vrlo su važne, pogotovo za djecu koja svakodnevno koriste internet, ali vrlo često bez kritičkog otklona, zbog čega nerijetko mogu biti žrtve različitih oblika manipulacije.

Američka nevladina organizacija Common sense media nudi niz korisnih alata koji se, između ostalog, mogu iskoristiti za medijsko opismenjavanje u osnovnim školama. U svom program za različite uzraste nude razrađene nastavne jedinice koje se tiču

privatnosti, digitalnog otiska, *cyber bullyinga*, zaštite podataka, lažnih vijesti, govora mržnje i sl. Sve je besplatno dostupno na stranici ove organizacije "commonsense.org". Između ostalog, ovaj portal kreirao je igricu Digital compass (<https://www.digitalcompass.org/game/index.html>), koja je namijenjena učenicima osnovnih škola (od 6. do 8. razreda) kako bi se bolje snalazili u digitalnom okruženju. Također, na internetu je dostupna igrica Get bad news (<https://getbadnews.com/#intro>), koja je namijenjena svima koji žele naučiti na koji način nastaju lažne vijesti, a učenicima može biti korisna kako bi razvili svijest o opasnostima lažnih vijesti na internetu.

Još jedna američka nevladina organizacija Media literacy now na svojoj stranici "medialiteracynow.org" nudi različite korisne materijale i preporučuje literaturu vezanu za medijsku pismenost kako za nastavnike tako i za roditelje. Na stranici američke nevladine organizacije Digital citizenship Utah (<https://digcitutah.com/>) također se nudi široka lepeza razrađenih tema koje se mogu koristiti u nastavi, kao što su:

- digitalni otisak (obrađeni su načini na koje se lični podaci ostavljaju kada se koristi internet),
- medijska pismenost (mudro korištenje medija i medijskih sadržaja),
- sigurnost (zaštita vlastitih pametnih tehnologija od virusa, kao i zaštita ličnih podataka),
- etika (poštovanje pisanih pravila u digitalnoj sferi, kao i poštovanje tuđih prava u *online* sferi),
- štetan sadržaj (identifikacija i izbjegavanje štetnog sadržaja),
- *cyberbullying* (otvoreno i prikriveno zastrašivanje pomoću tehničkih medija),
- *sexting* (slanje eksplicitnih fotografija ili tekstova digitalnim putem).

Američki Centar za medijsku pismenost jedan je od važnih aktera u promociji medijske pismenosti na globalnom nivou. Niz alata koji mogu pomoći u nastavi iz medijske pismenosti a koje je razvio ovaj centar, poznat kao "Medialit Kit", koristi se ne samo u SAD-u već i u drugim zemljama. Za nastavnike iz regije, stranica "medijskapismenost.net" je korisna, jer nudi veliki broj različitih materijala koje je moguće koristiti u nastavi. Nvladina organizacija European Association for Viewers' Interests (EAVI) kreirala je animirani film u trajanju od sedam minuta "Put u svijet medijske pismenosti" (<https://www.youtube.com/watch?v=dOTen2DhP0k>), u kojem se objašnjava šta je to medijska pismenost i zbog čega je to važna tema u savremenom društvu. Film je vrlo dobar za uvodne časove upoznavanja sa medijskom i informacijskom pismenošću.

9. Korištena literatura

1. Alternativna televizija, 2018, Počela treća faza projekta “Dositej”, dostupno na: <https://www.atvbl.com/vijesti/drustvo/pocela-treca-faza-projekta-dositej-12-9-2018>
2. Analiziraj.ba, 2020, Finsku djecu uče borbi protiv lažnih vijesti, dostupno na: <https://analiziraj.ba/2020/02/03/finska-djecu-uci-borbi-protiv-laznih-vijesti/>
3. Centar za demokratiju i ljudska prava, 2019, Podstaknimo medijsko obrazovanje u školama, dostupno na: <https://www.cedem.me/projekti/2019/1110-podstaknimo-medijsko-obrazovanje-u-skolama>
4. Ciboci, Lana, Kanižaj, Igor, Labaš, Danijel, 2018, Razvoj medijske pismenosti: Pozitivni i negativni medijski sadržaji, nastavni materijali za osnovne škole za učenike od 1. do 4. razreda, dostupno na: <https://www.medijskapismenost.hr/wp-content/uploads/2018/04/pozitivni-i-negativni-med-sadrzaj.pdf>
5. Ciboci, Lana, Kanižaj, Igor, Labaš, Danijel, 2018a, Razvoj medijske pismenosti: Sigurnost djece na internetu i elektroničko nasilje, nastavni materijali za osnovne škole za učenike od 5. do 8. razreda, dostupno na: <https://www.medijskapismenost.hr/wp-content/uploads/2018/04/elektronicko-nasilje.pdf>
6. Ciboci, Lana, Kanižaj, Igor, Labaš, Danijel, 2018b, Razvoj medijske pismenosti: Kako prepoznati dezinformacije i lažne vijesti, nastavni materijali za srednje škole za učenike od 1. do 4. razreda, dostupno na: <https://www.medijskapismenost.hr/wp-content/uploads/2018/04/lazne-vijesti.pdf>
7. Čičkušić, Vesima, 2015, Percepcija i stavovi BH nastavnika o medijskom obrazovanju, *Medijski dijalozi* 8, br. 22, str. 123–140, dostupno na: <https://medijskidijalozi.files.wordpress.com/2015/10/medijski-dijalozi-22.pdf>
8. Grizl Alton, Vilson, Kerolin, 2015, Medijska i informaciona pismenost. Program obuke nastavnika, dostupno na: https://www.nb-cg.me/fajlovi/IMP_Program_za_nastavnike_PRERADA.pdf
9. Hodžić, Sanela, 2018, Medijska i informacijska pismenost – Politike i prakse: Uvod u istraživački izvještaj – Bosna i Hercegovina, dostupno na: <https://seenpm.org/wp-content/uploads/Uvod-u-istra%C5%BEiva%C4%8Dki-izvje%C5%A1taj-Bosna-i-Hercegovina-1.pdf>
10. Hodžić, Sanela, Petković, Brankica, Bašić Hrvatina, Sandra, 2018, Medijska i informacijska pismenost u Bosni i Hercegovini: brojne inicijative civilnog sektora i nedostatak javnih politika, Mediacentar, Sarajevo.
11. Hrvatska katolička mreža, 2019, Medijska pismenost – novi predmet u školi?, dostupno na: <https://hkm.hr/vijesti/domovina/medijska-pismenost-novi-predmet-u-skoli/>

12. Ibrahimbegović-Tihak, Vanja, 2015, Kompetencije nastavnog kadra u BiH kao element razvoja Medijske pismenosti, u: Ibrahimbegović-Tihak, V. (ur.), *Medijska pismenost u digitalnom dobu*, Internews, Sarajevo, dostupno na: https://issuu.com/internewsbih/docs/zbornik-a5_final
13. Ibrahimović Namir, 2015, Mediji i medijska pismenost u osnovnoj školi, u: Ibrahimbegović-Tihak V.(ur.), *Medijska pismenost u digitalnom dobu*, Internews, Sarajevo, str. 111–131, dostupno na: https://issuu.com/internewsbih/docs/zbornik-a5_final
14. Klix.ba, 2014, Predstavljen pilot-projekt “Škola budućnosti”, dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/predstavljen-pilot-projekt-skola-buducnosti/141126069>
15. Kljajić, Sanja, 2018, Veliko spremanje gimnazija, dostupno na: <https://www.dw.com/sr/veliko-spremanje-gimnazija/a-43423030>
16. Media Centar, 2019, Formirana Savjetodavna grupa institucija, organizacija i pojedinaca aktivnih u oblasti medijske i informacijske pismenosti u BiH, dostupno na <https://www.media.ba/bs/vijesti-i-dogadaji-vijesti/formirana-savjetodavna-grupa-institucija-organizacija-i-pojedinaca>
17. Pavlović, Pavle, 2018, Medijska i informaciona pismenost – Politike i prakse. Uvod u istraživački izvještaj — Crna Gora, dostupno na: <https://seenpm.org/wp-content/uploads/Uvod-u-istra%C5%BEiva%C4%8Dki-izvje%C5%A1taj-Crna-Gora1.pdf>
18. Radio Sarajevo.ba, 2019, PISA: Svaki drugi učenik u BiH funkcionalno nepismen, neophodna hitna reforma, dostupno na: <https://www.radiosarajevo.ba/metromahala teme/rezultati-pisa/359382>
19. Sašek Radulović, Olivera, 2018, Šta učenicima donosi novi predmet Jezik, mediji i kultura, dostupno na: <https://mediadaily.biz/2018/12/17/sta-ucenicima-donosi-novi-predmet-jezik-mediji-i-kultura/>
20. Tajčić, Lea, 2013, Medijska pismenost u Bosni i Hercegovini, Internews, Sarajevo.
21. Vajzović, Emir, Džihana, Amer, Hibert, Mario, IbrahimbegovićTihak, Vanja, Bakić Sarina, Kulenović, Feđa, 2018, Pregledna studija o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, dostupno na: http://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2018/05/PreglednaStudija_MIP_BHS.pdf
22. Zablocki, Tamara, 2019, Medijska i informacijska pismenost kao predmet nabh. univerzitetima, dostupno na: <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/medijska-i-informacijska-pismenost-izucava-se-kao-predmet-na-univerzitetima-u>

O autoru

Vuk Vučetić je doktor komunikoloških nauka. Radi na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Istočnom Sarajevu. Njegova sfera interesovanja su masovni mediji, medijska pismenost, novi mediji, društvene mreže, političko komuniciranje, kao i uloga savremenih medijskih tehnologija u društvu. Objavljivao je naučne radove u časopisima i zbornicima u Srbiji, Hrvatskoj, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini.